

EVERT VAN GINKEL

Tien jaar archeologie en publiek: de beker half leeg of half vol?

Af en toe wordt me gevraagd wat mijn mening ('visie' heet zo iets dan) is op toekomstige ontwikkelingen op het terrein van archeologie en maatschappij. Helaas ben ik, als geen ander, ongeschikt te vertellen waar het allemaal heen gaat in de nabije toekomst. Hoogstens laat ik me verleiden tot uitspraken over wat naar mijn overtuiging *niet* zal gebeuren. Terugkijken vind ik daarentegen een nuttige bezigheid. Risicoloos, dat zeker, maar de enige manier om te kunnen analyseren wat er vandaag aan de hand is. En dan kun je misschien toch, heel voorzichtig, verwachtingen formuleren voor morgen.

Op verzoek van de redactie kijk ik terug op de publieksgerichte activiteiten die de Nederlandse archeologie de afgelopen tien jaar heeft gerealiseerd. Ik zal proberen vast te stellen wat daarvan hoopgevend, en wat zorgwekkend is. Tenslotte kan de balans worden opgemaakt: zijn de mensen in de put/het depot en de mensen achter het hek/voor de vitrine nader tot elkaar gekomen?

De avonturen van twee nieuwelingen

Een aardig uitgangspunt voor onze terugblik is het eerste nummer van het bescheiden tijdschrift *Archeologie & Publiek*, het orgaan van de gelijknamige Vereniging (VAP). Dat nummer verscheen in december 1990 en bevatte onderwerpen als: een VAP-themadag over Archeon (in oprichting), een tentoonstelling over het Paleolithicum, geproduceerd door het Bonnefantenmuseum in Maastricht en het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden, een op te richten archeologisch tijdschrift en een kleine expositie in Provinciaal Museum G.M. Kam in Nijmegen. Treffender dan aan de hand van deze onderwerpen hadden de veranderingen van het afgelopen decennium niet kunnen worden geïllustreerd. Gaan we het rijtje even af: Archeon bestond in 1990 nog niet, werd in 1994 met een oerknal geopend, ging pijsnel ten onder en rees volkomen onverwacht uit zijn as, zij het in aanzienlijk bescheidener vorm. Niemand die er ten tijde van de feestelijke opening werkte, is nu nog bij het park betrokken,

afgezien van oprichter, (tot tweemaal toe) directeur en mede-eigenaar IJzereef na. Alle schulden zijn tot verrassing van de schuldeisers afbetaald en het park bedruipt zich zelf ga er weer eens kijken. Ook in de huidige opzet trekt het een aantal bezoekers (1999: 100.000) waar (bijna) ieder archeologisch museum van droomt.

Het in 1990 nog op te richten tijdschrift *Scarabee* kwam er twee jaar later, overleefde de eerste jaren (voor velen ook tegen de verwachting in) en is recentelijk in een nieuw jasje gestoken. De naam *Scarabee* zal geleidelijk van het nieuwe omslag verdwijnen, aangezien het voor veel mensen toch te moeilijk te vatten valt het wordt, naar het schijnt, wel eens aangezien voor een entomologische periodiek of een New Age-achtige publicatie.

Het RMO kreeg, eveneens in 1993, een dure nieuwe Nederlandse afdeling waar het al kort na de opening even stil werd als op de oude. In 1997 werd het provinciaal-Romeinse gedeelte ervan alweer afgebroken, en het ziet er niet naar uit dat de rest van de afdeling de tien jaar vol zal maken een overigens verheugende gang van zaken, want de termijn van 25 jaar die voormalig directeur Verwers indertijd in gedachten had, is toch werkelijk te lang voor een museale opstelling.

De ondergang van de provinciale collecties

Welke kant het uit zal gaan met het RMO als tempel van de Nederlandse archeologie, laat zich in een tijd waarin de bezoekcijfers en de grillen van politici en ambtenaren meer dan ooit de toon aangeven, moeilijk voorspellen.

Neem de twee andere musea die in het eerste nummer van *Archeologie & Publiek* aan de orde kwamen. Wie had in 1990 kunnen denken dat de archeologische afdeling van het Bonnefantenmuseum, met een van de rijkste collecties van het land, enkele jaren later zou verhuizen van een warehouse in de stad naar een kil kunstfort aan de Maas, daar door de directeur gemaltraitéerd en tenslotte helemaal zou worden verdreven, om als zelfstandig Maastrichts archeologisch centrum een doorstart te maken? Ik hoop van harte dat de collectie in de Wiebengahal goed tot haar recht zal komen en dat de Maastrichter archeologen de kans en de middelen zullen krijgen hier een volwaardige en levende presentatie te realiseren. Toch weet ik één ding zeker: nooit zullen zoveel mensen naar de vuistbijlen van de Belvedere, de stenen van de Romeinse Maasbrug en de grafgraven van het Vrijthof komen kijken als in een goed lopend provinciaal museum het geval zou zijn geweest.

Het kan ook anders. In 1990 was 'Kam' een museum met een fraaie collectie, een enthousiaste staf maar een kleine behuizing, een hopeloos excentrische ligging en een in eerdere jaren opgebouwde reputatie van verstoffing, en daardoor met een te klein bezoekersaantal (zo'n 15.000 bezoeken per jaar). Na plannen tot uitbreiding op dezelfde

locatie kwam in 1999 de samenvoeging van de Nijmeegse collecties archeologie, oude en hedendaagse kunst tot stand in het nieuwe Museum Het Valkhof. Alleen al door deze samensmelting zal de Nijmeegs-Gelders archeologische presentatie door vier- of vijfmaal het aantal mensen worden bekeken dat voorheen naar de Museum Kamstraat ging. 'Kam' is, helaas, uitzondering op de regel dat archeologie in de huidige provinciale en regionale musea die hun bestaan vaak als oudheidkundig museum zijn begonnen een bedreigde soort is geworden, voor zover niet van regelrechte uitroeiing sprake is. Zie Enschede (presentatie opgeheven), Arnhem (presentatie verbannen naar overigens aardig minimuseum), Groningen (presentatie na overstroming van krakkemikkig gebouw voor onbepaalde tijd opgeborgen), Assen (buitengewoon productieve staf van de afdeling als beloning gehalveerd), Utrecht (presentatie vermist), Leeuwarden (presentatie deels om te vormen tot kinderwerkplaats, deels te verbannen naar depot). De discussie over het al dan niet zinvol zijn van een archeologische presentatie op provinciaal niveau is nog niet uitgewoed. Het provinciaal archeologisch erfgoed wordt vaak als iets belegen heemschutterigs afgeschilderd. Dat de collecties hedendaagse kunst die voor dat erfgoed in de plaats komen, onderling volstrekt uitwisselbaar zijn, wordt overigens nooit ter discussie gesteld.

Archeologie in druk

In 1990 waren verschillende grote dagbladen gezegend met een gespecialiseerd archeojournalist. Tien jaar later is dat niet meer zo vanzelfsprekend. Ik heb, als trouw lezer van de *RMO/AIC Knipselkrant*, de indruk dat het aantal artikelen van het kaliber 'Archeologen vinden unieke scherf in beerput' / 'Opgravingen tonen aan: Nergenshuizen veel ouder dan gedacht' naar verhouding toeneemt en dat er weinig plaats meer is voor een gedegen achtergrondartikel. Gelukkig zijn de twee Theo's (Holleman en Toebosch) nog actief. *Scarabee* kwam al eerder ter sprake. *Westerheem* blijft buitengewoon nuttig maar de lezersgroep is te beperkt dan dat het een werkelijke forumfunctie kan vervullen. De tijd dat vrijwel iedere vakarcheoloog lid was van de AWN annex abonnee van de *Westerheem* ligt ver achter ons.

Aan archeologische publiksboeken is tegenwoordig geen gebrek, en daarvan is de gemiddelde kwaliteit, zowel inhoudelijk als qua uitvoering, zeker gestegen in de afgelopen tien jaar. Als auteur van een aantal dergelijke boeken besef ik dat bovenstaande stelling als sluikreclame kan worden gezien, maar ik ben graag bereid haar bij gelegenheid nader toe te lichten. Wat ik persoonlijk mis, zijn de wat zwaardere publiksboeken zoals *De Romeinen in Nederland* en *Sporen in het land*, beide van vóór het hier behandelde decennium. Ik vrees dat hooggeleerde auteurs-in-spe eenvoudigweg geen tijd meer hebben voor deze activiteiten.

Scarabee in het nieuwe jasje: kleiner, dikker, glossier.

De mythe van het populaire monument

Medio jaren zeventig verscheen het *Archeologisch Reisboek*, waarin auteur Redmer Klok de weg wees naar honderden onbekende en nog onbekender plekken van archeologisch belang, vaak alleen herkenbaar aan een flauwe verhoging in het weiland of een paar zwerfkeien met inscriptie. Persoonlijk vind ik dat fascinerende plaatsen, ook al omdat het er altijd doodstil is er komt geen hond. De afgelopen jaren zijn allerlei overheden zich plotseling erg druk gaan maken over die verscholen en begraven stukjes cultuurhistorie. In een voortdurend veranderend landschap, zo was de opvatting, kunnen zulke plaatsen een verbinding leggen met het verleden. Architecten en andere 'ontwerpers' werden uitgenodigd om op creatieve wijze die verbindingen te leggen, waarna cultuurtoeristen en mensen die hun wortels zoeken vanzelf zouden worden aangelokt. Dat is ontaard in allerlei luchtfietserij, die helaas haar weg naar overheidsrapporten en

beleidsnota's heeft gevonden. Er kan, zo lijkt het, in Midden-Nederland geen woonwijk meer worden ontworpen zonder referentie aan een Romeins fort, in Friesland geen bedrijventerrein dat niet op een terp ligt; geen nieuwbouwwijkplein zonder contouren van de oude kapel of van het kringgreppelurnenveld. Van al die plannen komt intussen niets terecht, en gelukkig maar, want ik heb het akelige vermoeden dat dit soort initiatieven te onpas zal worden gebruikt om aan te tonen hoe verantwoord de overheid met 'het verleden' omgaat terwijl het bestaande landschap onherkenbaar wordt vervormd (getransformeerd, ja). Inmiddels worden wel overal informatieborden geplaatst, routes uitgezet en monumenten opgeknapt door professionele instanties en vrijwilligers. Die activiteiten springen minder in het oog maar worden tenminste gerealiseerd en vervullen zeker een functie voor die mensen die er altijd al interesse in hebben getoond. Ook zijn na 1990 enkele presentaties gerealiseerd die zich in ieder geval qua omvang onderscheiden van de meeste in- en opgemetselde 'memorials' de terpaafgravingsreconstructie van Hogebeintum bijvoorbeeld, of het fundament van de Rotterdamse stadsmuur in station Blaak.

Saldo

Wat is de winst- en verliesrekening over de afgelopen tien jaar? We zijn een themapark en een kleurrijk tijdschrift rijker. We hebben er een meter goede publicatieboeken en -boekjes aan overgehouden. Van de noodzaak tot het geven van voorlichting voor een wat groter publiek zijn de meeste vakgenoten wel overtuigd, en sommigen van hen voeren ook een actief voorlichtingsbeleid. Dat is winst. Mijn weklachten over de teloorgang van de archeologische presentaties in grotere 'gemengde' musea heb ik de afgelopen jaren tot vervelens toe herhaald, ook in de alinea's hierboven. Dat op lokaal niveau veel goeds gebeurt, doet niets af aan het feit dat de afgelopen jaren veel naar het depot is verdwenen, zonder vooruitzicht op een spoedige terugkeer of op creatief gebruik in de vorm van wisseltonstellingen. Dat is verlies. Tot de massamedia is de Nederlandse archeologie nog niet werkelijk doorgedrongen, tenzij het gaat om opmerkelijke incidenten (het 'Kasteel van de Heren van Amstel' bijvoor-

Een in het oog springende ontwikkeling van de afgelopen tien jaar was de professionele archeologische reconstructietekening. Kelvin Wilson maakte snel naam op dit gebied. Deze weergave van een inheems-Romeinse nederzetting bij Kesteren werd gemaakt in het kader van de voorlichtingsactiviteiten rond de Betuweroute-opgravingen.

(Illustratie: Kelvin Wilson).

beeld. Hoe het tegenwoordig gesteld is met de rol van archeologie in het onderwijs weet ik niet (wie wel?) maar ik heb de indruk dat de aandacht die met name de prehistorie genoot in de jaren tachtig, weer wat is weggeëbd. Of er na 1990 veel extra belangstellenden zijn bij gekomen, ontgaat me. Eigenlijk heb ik de indruk dat het nog steeds gaat om dezelfde publieksgroep, die op tal van punten beter wordt bediend. De beruchte NIPO-enquête van enkele jaren geleden doet het aardig in nota's en toespraken maar is gebaseerd op drijfzand. In grote lijnen zijn bezoekcijfers van musea de afgelopen jaren noch toe-, noch afgenomen. Oplagen van publicatieboeken blijven in dezelfde orde van grootte als in 1990; het aantal abonnees op *Scarabee* blijft stabiel, net als het aantal AWN-leden. Zijn deze constatering zorgwekkend of hoopgevend? Is de beker half leeg of half vol? Wat mij betreft het laatste. Zolang er een publiek is dat al de geboden voorzieningen apprecieert, is het de moeite waard om dat publiek zo goed mogelijk te blijven bedienen. Ik durf te stellen dat die bediening *over het algemeen* beter is dan tien jaar geleden. Een bescheiden overschot op de begroting. Nu kijken of we iets aan die de verliesposten kunnen doen.